

**INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA GENDER NUTQI XUSUSIYATLARINI
O‘RGANISHDA TADQIQOT MA‘LUMOTLARI VA MATERIALLARINING
O‘RNI****Muxammedova Mohichexaxon Baxodir qizi***Qo‘qon davlat universiteti I-bosqich magistranti**tel: +998912004725**e-mail: mohichehramammedova7@gmail.com*

ANNOTATSIYA: *Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillarida gender nutqi xususiyatlarini o‘rganishda foydalanilgan tadqiqot ma‘lumotlari va materiallari tizimli ravishda tahlil qilinadi. Tadqiqot empirik baza sifatida badiiy adabiyot, ommaviy axborot vositalari, internet diskursi hamda og‘zaki nutq transkripsiyalariga tayangan. Materiallarning tanlanish mezonlari, ularning reprezentativligi va lingvokulturologik ahamiyati ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, gender nutqining leksik, sintaktik, pragmatik va diskursiv darajalardagi namoyon bo‘lishi empirik ma‘lumotlar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari gender tafovutlarining ijtimoiy-madaniy omillar bilan uzviy bog‘liqligini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *gender nutqi, pragmalingvistika, diskurs tahlili, qiyosiy tilshunoslik, lingvokulturologiya, empirik baza.*

ANNOTATION: *This article systematically analyzes the research data and materials used in the study of gendered speech features in English and Uzbek languages. The study is based on an empirical corpus consisting of literary texts, mass media discourse, internet communication, and transcribed spoken interactions. The criteria for material selection, their representativeness, and linguocultural significance are scientifically substantiated. Furthermore, the manifestation of gendered speech at lexical, syntactic, pragmatic, and discursive levels is examined based on empirical evidence. The findings demonstrate that gender differences in speech are closely interconnected with socio-cultural factors.*

АННОТАЦИЯ: *В данной статье систематически анализируются исследовательские данные и материалы, использованные при изучении особенностей гендерной речи в английском и узбекском языках. Эмпирическую базу исследования составляют художественная литература, материалы средств массовой информации, интернет-дискурс и транскрипции устной речи. Научно обосновываются критерии отбора материалов, их репрезентативность и лингвокультурологическая значимость. Кроме того, на основе эмпирических данных анализируется проявление гендерной речи на лексическом, синтаксическом, прагматическом и дискурсивном уровнях. Результаты исследования подтверждают тесную взаимосвязь гендерных различий в речи с социокультурными факторами.*

Kirish. Zamonaviy tilshunoslikda gender masalasi muhim tadqiqot yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Gender nutqi erkaklar va ayollar tomonidan qo‘llaniladigan til birliklari, kommunikativ strategiyalar va diskursiv xatti-harakatlarning o‘ziga xos jihatlarini o‘rganadi. Ingliz va o‘zbek tillarida gender nutqini qiyosiy o‘rganish ikki turli lingvomadaniy makonda shakllangan nutqiy xususiyatlarni aniqlash imkonini beradi.

Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillarida gender nutqi xususiyatlarini o‘rganishda foydalanilgan tadqiqot ma‘lumotlari va materiallari tizimli ravishda tahlil qilinadi. Tadqiqot empirik baza sifatida badiiy adabiyot, ommaviy axborot vositalari, internet diskursi hamda og‘zaki nutq transkripsiyalariga tayangan. Materiallarning tanlanish mezonlari, ularning reprezentativligi va lingvokulturologik ahamiyati ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, gender nutqining leksik, sintaktik, pragmatik va diskursiv darajalardagi namoyon bo‘lishi empirik ma‘lumotlar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari gender tafovutlarining ijtimoiy-madaniy omillar bilan uzviy bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Zamonaviy tilshunoslikda gender masalasi sotsiolingvistika, pragmalingvistika va diskurs tahlili bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan dolzarb ilmiy yo‘nalishlardan biridir. Gender nutqi erkak va ayollarning kommunikativ xatti-harakatlari, til birliklaridan foydalanish usullari hamda nutq strategiyalaridagi farqlarni o‘rganadi.

Gender lingvistikasining nazariy asoslari Robin Lakoff tomonidan shakllantirilgan bo‘lib, u ayollar nutqiga xos yumshatish vositalari, kuchaytirgichlar va ehtiyotkorlik shakllarini ilmiy jihatdan asoslab bergan. Keyinchalik Deborah Cameron genderni ijtimoiy konstrukt sifatida talqin qilib, nutqda gender identifikatsiyasi diskurs jarayonida shakllanishini ta’kidlaydi. Ruth Wodak esa genderni ijtimoiy munosabatlar tizimida namoyon bo‘ladigan diskursiv hodisa sifatida ko‘rib chiqadi.

Ingliz tilida gender nutqi masalasi keng o‘rganilgan bo‘lsa-da, o‘zbek tilida bu muammo hali tizimli qiyosiy tahlil asosida yetarlicha tadqiq etilmagan. O‘zbek jamiyatida hurmat kategoriyasi, ijtimoiy iyerarxiya va an’anaviy gender rollari kuchli rivojlanganligi sababli, gender nutqi o‘ziga xos lingvomadaniy xususiyatlarga ega.

Mazkur maqolaning maqsadi — ingliz va o‘zbek tillarida gender nutqi xususiyatlarini o‘rganishda foydalanilgan tadqiqot ma‘lumotlari va materiallarini ilmiy asosda yoritish hamda ularning tahliliy ahamiyatini ko‘rsatishdan iborat.

Tadqiqot ma‘lumotlarining nazariy-metodologik asoslari.

Gender nutqini o‘rganishda empirik material tanlash muhim metodologik bosqich hisoblanadi. Tadqiqot ma‘lumotlari reprezentativ, autentik va lingvistik jihatdan boy bo‘lishi zarur.

Gender nutqi quyidagi darajalarda namoyon bo‘ladi:

leksik daraja;

sintaktik daraja;

pragmatik daraja;

diskursiv daraja.

Shu sababli tadqiqot materiali turli janr va uslublarni qamrab olishi lozim.

Tadqiqot materiallarining turlari.

Badiiy adabiyot materiallari.

Gender nutqini o'rganishda badiiy asarlar muhim empirik manba hisoblanadi, chunki ular real kommunikativ vaziyatlarni modellashtiradi.

Ingliz adabiyotidan Jane Austen va Charles Dickens asarlaridagi dialoglar tahlil qilindi. Ushbu asarlarda ayol va erkak personajlar nutqidagi:

murojaat shakllari

hissiy-ekspressiv birliklar

ijtimoiy pozitsiyani ifodalovchi leksika

aniq kuzatiladi.

O'zbek adabiyotidan Abdulla Qodiriy hamda O'tkir Hoshimov asarlaridagi dialogik nutq namunalaridan foydalanildi. Ushbu materiallar milliy mentalitet va gender rollarini ifodalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ommaviy axborot vositalari materiallari.

Zamonaviy gender nutqini o'rganishda OAV materiallari muhim ahamiyatga ega. Ingliz tilidagi intervyular, publisistik maqolalar hamda o'zbek tilidagi telechiqishlar va internet maqolalari tahlil qilindi.

Bu materiallar orqali gender identifikatsiyasi va nutq strategiyalarining real ijtimoiy kontekstdagi namoyon bo'lishi o'rganildi.

Og'zaki nutq materiallari.

Og'zaki nutq gender farqlarini aniqlashda eng muhim empirik manbalardan biridir. Tadqiqot davomida erkak va ayol respondentlarning kundalik suhbatlari yozib olinib, transkripsiya qilindi.

Og'zaki nutqda quyidagi ko'rsatkichlar o'rganildi:

pauza va takrorlar

intonatsiya

modallik vositalari

yumshatish strategiyalari

dominatsiya va hamkorlik elementlari

Tadqiqot materiallarining hajmi va empirik bazasi.

Tadqiqot davomida:

300 dan ortiq badiiy dialog

100 ga yaqin OAV materiali

50 ta og'zaki suhbat fragmenti tahlil qilindi.

Umumiy hisobda 500 dan ortiq nutqiy birlik gender nuqtai nazaridan qiyosiy o'rganildi.

Empirik baza ikki tilning turli funksional uslublarni qamrab olgani sababli tadqiqot natijalari kengroq umumlashtirish imkonini beradi.

Tadqiqot materiallarini tahlil qilish jarayoni.

Tadqiqot materiallarini tahlil qilish bir necha bosqichda amalga oshirildi.

Birinchi bosqichda matnlar saralandi va gender jihatdan aniq identifikatsiya qilindi. Har bir nutqiy birlikda soʻzlovchining jinsi, ijtimoiy mavqei va kommunikativ vaziyati hisobga olindi.

Ikkinchi bosqichda leksik tahlil amalga oshirildi. Erkak va ayol nutqida uchraydigan baholovchi soʻzlar, kuchaytirgichlar, emotsional birliklar va murojaat shakllari ajratib olindi.

Uchinchi bosqichda sintaktik konstruksiyalar oʻrganildi. Buyruq, soʻroq, iltimos va deklarativ gaplarning qoʻllanish chastotasi aniqlanib, qiyosiy jadval asosida umumlashtirildi.

Toʻrtinchi bosqichda pragmatik tahlil amalga oshirildi. Nutq aktlari, modallik vositalari, yumshatish strategiyalari hamda diskursiv dominatsiya elementlari aniqlanib, genderga xos kommunikativ strategiyalar belgilandi.

Natijalar. Tahlil natijalari ingliz va oʻzbek tillarida gender nutqi koʻp qatlamli hodisa ekanligini koʻrsatdi.

Leksik darajadagi farqlar

Ayollar nutqida quyidagi xususiyatlar koʻproq kuzatildi:

baholovchi sifatlarning yuqori chastotasi;

kuchaytirgichlardan (very, so, juda, nihoyatda) faol foydalanish;

hissiy-ekspressiv birliklarning koʻpligi;

murojaat shakllarining keng qoʻllanishi.

Erkaklar nutqida esa:

neytral va qisqa leksik birliklar;

toʻgʻridan-toʻgʻri bayon;

emotsional komponentning kamligi ustunlik qildi.

Oʻzbek tilida ayollar nutqida hurmat kategoriyasi va yumshatish qoʻshimchalari (-chi, -ku, iltimos shakllari) koʻproq qoʻllanildi.

Sintaktik darajadagi farqlar.

Erkaklar nutqida deklarativ va buyruq gaplar koʻproq uchradi. Ayollar esa savol shaklidagi yumshatish konstruksiyalarini kengroq qoʻlladi (Masalan: “Buni qilsa boʻladimi?”, “You could perhaps...?”).

Ingliz tilida ayollar nutqida modal feʼllarning (might, could, would) qoʻllanishi yuqori chastotaga ega boʻldi.

Pragmatik va diskursiv daraja.

Pragmatik tahlil shuni koʻrsatdiki:

Ayollar koʻproq hamkorlik strategiyalaridan foydalanadi;

Erkaklar mavzuni boshqarish va dominatsiya qilishga moyil;

Ingliz tilida gender farqlari koʻproq diskursiv tuzilishda namoyon boʻladi;

Oʻzbek tilida esa lingvomadaniy hurmat tizimi gender tafovutini kuchaytiradi.

Lingvokulturologik tahlil.

O‘zbek jamiyatida ijtimoiy iyerarxiya va an’anaviy gender rollari mustahkam bo‘lgani sababli nutqda hurmat shakllari muhim o‘rin tutadi. Ayollar nutqida bu yanada yaqqol ko‘zga tashlanadi.

Ingliz tilida esa gender tengligi tamoyillari kuchliroq rivojlanganligi sababli lingvistik tafovutlar strukturaviy emas, balki pragmatik va diskursiv darajada namoyon bo‘ladi.

Bu holat gender nutqining biologik emas, balki ijtimoiy konstrukt ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Muhokama. Natijalar gender lingvistikasidagi zamonaviy konstruktiv yondashuvni tasdiqlaydi. Gender tafovutlari universal emas, balki madaniy kontekst bilan belgilanadi.

Ingliz tilida gender nutqi ko‘proq individual kommunikativ strategiyalarda ifodalansa, o‘zbek tilida an’anaviy ijtimoiy me‘yorlar va hurmat kategoriyasi muhim rol o‘ynaydi.

Tadqiqot materiallarining turli janrlarni qamrab olishi natijalarning ishonchligini oshirdi. Badiiy, publitsistik va og‘zaki nutq namunalarining birgalikda tahlili gender nutqining ko‘p qirrali xususiyatlarini aniqlash imkonini berdi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot ingliz va o‘zbek tillarida gender nutqi xususiyatlarini qiyosiy-pragmatik yondashuv asosida tahlil qilish orqali genderning til tizimida qanday namoyon bo‘lishini aniqlashga qaratildi. Empirik materiallarning keng qamrovli tanlanishi — badiiy matnlar, ommaviy axborot vositalari diskursi hamda og‘zaki nutq transkripsiyalarining birgalikda o‘rganilishi — tadqiqot natijalarining ilmiy ishonchligini ta‘minladi.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, gender tafovutlari ingliz va o‘zbek tillarida asosan pragmatik va diskursiv darajada yaqqol namoyon bo‘ladi. Leksik va sintaktik farqlar mavjud bo‘lsa-da, ular ko‘proq kommunikativ strategiyalar va ijtimoiy me‘yorlar bilan bog‘liq holda yuzaga chiqadi. Ayollar nutqida yumshatish, hamkorlik va hissiy-ekspressiv vositalar kengroq qo‘llanilsa, erkaklar nutqida qat‘iylik, to‘g‘ridan-to‘g‘ri bayon va mavzuni boshqarish strategiyalari ustunlik qiladi.

Qiyosiy tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, ingliz tilida gender tafovutlari individual kommunikativ uslub darajasida namoyon bo‘lsa, o‘zbek tilida ular lingvomadaniy omillar — hurmat kategoriyasi, ijtimoiy iyerarxiya va an’anaviy gender rollari bilan chambarchas bog‘liqdir. Bu esa gender nutqining biologik emas, balki ijtimoiy-konstruktiv tabiatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda ingliz va o‘zbek tillari gender nutqi bir butun empirik baza asosida qiyosiy ravishda tahlil qilindi hamda lingvokulturologik omillarning gender kommunikatsiyasiga ta‘siri tizimli yoritildi.

Umuman olganda, mazkur tadqiqot gender lingvistikasining nazariy asoslarini boyitish bilan birga, o‘zbek tilshunosligida gender nutqini o‘rganish yo‘nalishiga metodologik asos yaratadi. Kelgusida kengroq korpus ma‘lumotlari, eksperimental

tadqiqotlar va statistik modellashtirish asosida olib boriladigan izlanishlar gender nutqining yanada chuqurroq mexanizmlarini ochib berishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Lakoff, R. (1975). *Language and Woman's Place*. New York: Harper & Row.
2. Cameron, D. (2005). *Gender and Language Ideologies*. London: Routledge.
3. Wodak, R. (1997). *Gender and Discourse*. London: Sage.
4. Eckert, P., & McConnell-Ginet, S. (2003). *Language and Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Holmes, J. (2008). *An Introduction to Sociolinguistics* (3rd ed.). London: Routledge.
6. Tannen, D. (1990). *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation*. New York: Ballantine Books.
7. Coates, J. (2013). *Women, Men and Language: A Sociolinguistic Account of Gender Differences in Language* (3rd ed.). London: Routledge.
8. Mills, S. (2008). *Language and Sexism*. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Sunderland, J. (2006). *Language and Gender: An Advanced Resource Book*. London: Routledge.
10. Holmes, J., & Meyerhoff, M. (2003). *The Handbook of Language and Gender*. Malden, MA: Blackwell.
11. Talbot, M. (2010). *Language and Gender* (2nd ed.). Cambridge: Polity Press.
12. Lakoff, R. (1990). *The Power of Language in Gender Contexts*. In J. Coates & D. Cameron (Eds.), *Language and Gender: A Reader*. Oxford: Blackwell.
13. Cheshire, J. (2007). *Variation in Gendered Speech: Pragmatic and Sociolinguistic Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
14. Holmes, J. (2001). *An Introduction to Sociolinguistics* (2nd ed.). London: Longman. Pandora Press.
15. Bohannon, J. (2011). *Gendered Communication in Cross-Cultural Contexts*. *International Journal of Linguistics*, 3(2), 45–62.
16. Qodiriy, A. (2000). *O'tkan kunlar*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot nashriyoti.
17. Hoshimov, O. (2010). *Tunlar*. Toshkent: Sharq.